

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

УДК 338.27

Т. П. ЗАВГОРОДНЯ, П. М. ГРИГОРУК, Д. І. ОЛІЙНИК

Хмельницький національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена огляду питань, пов'язаних з прогнозуванням соціально-економічного розвитку регіону. Визначено необхідність врахування як стохастичної так і детермінованої складових прогнозу. Розглянуто особливості прогнозування на сучасному етапі розвитку країни.

The article is devoted the review of questions, related to prognostication of socio-economic development of region. Certainly necessity of account as stochastic so determined constituents of prognosis. The features of prognostication on the modern stage of development of country are considered.

Ключові слова: соціально-економічна система, прогнозування розвитку регіону, оцінка регіональних соціально-економічних рішень.

Регіональна політика покликана регулювати всі процеси, які відбуваються на певній території, серед яких сьогодні провідними є економічні. Для цього держава використовує доступний їй арсенал методів і засобів фінансово-економічного впливу на розвиток всіх сфер регіонального життя, в тому числі й неекономічних. Характерною ознакою економічної політики є ключова роль держави у визначенні цілей соціально-економічного розвитку і виборі засобів їх досягнення через відповідні механізми регулювання економічних відносин. Регіональна спрямованість економічної політики надає їй універсальних рис, оскільки дія її механізмів поширюється на всі сфери регіонального життя. Тому регіональну економічну політику доцільно розглядати як конгломерат бюджетної, податкової, кредитної, цінової, структурної, інвестиційної, інституційної політик [1].

Отже, питання розвитку і взаємодії регіонів, взаємовідносин регіональних і центральних органів влади є надзвичайно актуальними для України. Адже відсутність обґрунтованої політики регіонального розвитку держави на попередньому етапі призвела не лише до зростання диспропорцій та загострення економічних і соціальних проблем, але й до суттєвої економічної й суспільно-політичної дезінтеграції держави.

Серед найважливіших напрямів вдосконалення механізмів регулювання регіонального розвитку потрібно відмітити підвищення ефективності використання потенціалу територій. В умовах обмеженості бюджетних та інших фінансових ресурсів у країні саме його слід вважати головним ресурсом їхнього розвитку [2].

Головними напрямками діяльності центральних і місцевих органів влади щодо розвитку виробничо-економічного потенціалу регіонів мають бути реструктуризація економіки, розширення її галузевої спеціалізації, створення на сучасній технологічній базі переробних галузей промисловості в кожному регіоні, екологізація виробництва, розбудова виробничої, транспортної і ринкової інфраструктури, сприяння розвитку підприємництва, реалізація інноваційної політики в регіонах, забезпечення ефективного управління комунальною власністю.

Досвід передових зарубіжних країн з розвиненою ринковою економікою довів, що розвиток регіонів неможливий без участі в процесі управління ефективної системи прогнозування.

На даний час в регіоні, з одного боку, виникла необхідність формування ефективної системи прогнозування, а з іншого, передумови, що склалися, дозволяють сформувати систему, здатну стати інструментом для визначення напрямів соціально-економічної політики регіону.

Соціально-економічні системи визнаються одними з найскладніших для моделювання. Це обумовлюється такими чинниками, як здатність елементів системи впливати на саму модель через фактичне редагування вихідних даних, здатність міняти умови розвитку, відсутність нормативів поведінки в стандартних ситуаціях тощо.

Прогнозування відіграє ключову роль в системі управління процесами соціально-економічного розвитку регіону як сполучна ланка серед об'єктивно необхідних функцій підготовки і реалізації відповідних рішень. Вибір помилкових управлінських рішень, заснованих на помилковому прогнозі, може привести до негативних наслідків розвитку регіональної системи. Подолання ж цих наслідків вимагатиме відвернення ресурсів, що забезпечують економічний розвиток регіону і соціальне забезпечення його громадян.

Наведені обставини підкреслюють актуальність вивчення процесу соціально-економічного прогнозування регіону на сучасному етапі його розвитку.

Відповідно до «Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України» [3], стратегічне планування соціально-економічного розвитку території (регіону, району, міст, селищ, сільських населених пунктів) розглядається як науково обґрунтоване та практично орієнтоване прогнозування розвитку, яке передбачає визначення напрямків і параметрів

розвитку територій, їхньої економіки, екології і соціальної сфери, заходів щодо реалізації намічених програм та проєктів, засоби та шляхи їхнього досягнення на довготермінову перспективу.

Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [4] визначено, що державне прогнозування економічного і соціального розвитку являє собою науково обгрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. Прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обгрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів.

Об'єктами прогнозування соціально-економічного розвитку є процеси, явища і події, на які направлена пізнавальна і практична діяльність суб'єктів прогнозування шляхом використання системи економічних, демографічних, соціальних показників, а також значень чинників, від яких залежать ці показники.

Дослідженню питань прогнозування розвитку соціально-економічних систем присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних учених: В.І.Бестужева-Лади, Дж.Бокса, В.П.Боровикова, В.М.Геєця, Г.Дженкінса, А.М. Дуброва, О.Г.Івахненка, К.Карлберга, М.Кендела, Г.С.Кільдишева, Т.С. Клебанової, В.В.Корнєєва, Н.І.Костіної, І.М.Ляшенка, К.Д.Льюїса, В.С. Момота, М.І.Скрипниченко, В.Ф. Тихонова, В.О.Точиліна, О.О.Фесенко, О.А.Френкеля, В.А.Фурсова, Б.І.Холода, Є.М.Четиркіна, О.Г.Янкового та ін.

Проте, не дивлячись на значний об'єм досліджень з питань прогнозування, не всі аспекти цієї проблеми достатньо розроблені.

У них не ставилися акценти на прогнозуванні соціально-економічного розвитку на регіональному рівні і його застосуванні як інструменту управління регіоном. Крім того, таке прогнозування повинно відповідати до реаліям сьогодення, що також вимагає адаптації класичних методів.

В основі соціально-економічного прогнозування зазвичай лежить припущення про те, що майбутній стан економіки значною мірою зумовлюється її минулим і теперішнім станами. Вони пов'язані об'єктивними економічними законами, які за наявності певних умов діють не тільки у минулому чи сьогоденні, але і в майбутньому. Через свою суть економічні закони гарантують стійкість, повторюваність процесів і явищ, що протікають у сфері матеріального виробництва, і здійснюють транспонування минулого в сьогодення, а з сьогодення – в майбутнє. Таким чином, знання якісних і кількісних характеристик об'єктивних економічних законів в умовах повноти і надійності інформації створює основу детермінованості майбутнього стану економіки.

Разом з тим майбутнє несе в собі елементи невизначеності. Це пов'язано з тим, що завжди є існує деяка множина варіантів можливого розвитку економічної системи, оскільки дія одних законів перехрещується з дією інших.

Елементи невизначеності вносяться до майбутнє також унаслідок того, що характер протікання економічних законів багато в чому зумовлюється завданням початкових умов їх функціонування. Дія ж економічних законів в майбутньому не тільки залежить від минулого і теперішнього станів економіки, але і від прийнятих управлінських рішень.

Крім того, на невизначеність майбутнього істотний вплив здійснюють також неповнота знання економічних законів, неповнота і недостатня надійність інформації.

Детермінована і невизначеність, будучи властивостями, що доповнюють одна одну, визначають основу соціально-економічного прогнозування. Відсутність одну з цих властивостей майбутнього веде до проблеми виродженості прогнозування. Так, якщо майбутнє повністю детерміноване, то варіантність опису його можливих станів відсутня. Отже, при завершенні етапу цілепокладання перехід до етапу реалізації відбувається однозначно. Початкова і реалізована цілі повністю співпадають. В цьому випадку відсутня необхідність прогнозування. Якщо ж майбутнє повністю невизначено, то можливими стають які завгодно варіанти економічного розвитку. Тому вибір одного з них при завершенні етапу цілепокладання стає випадковим. Отже, перехід до етапу реалізації управлінського рішення відбувається стохастично. В цьому випадку також відсутня можливість прогнозування. Тільки поєднання детермінованої і невизначеності майбутнього роблять необхідним і можливим прогнозування перспектив економічного розвитку.

Оскільки прогнозування опирається на статистичні закономірності, то причинно-наслідкова форма зв'язку між минулим і сьогоденням, з одного боку, і майбутнім, з іншого боку, виступає у такому вигляді, що причина визначає наслідок не однозначно, а з деякою імовірністю. З погляду імовірнісного підходу суть прогнозування полягає в обмеженні невизначеності майбутнього і опису області, в межах якої можливий пошук управлінських рішень.

Випереджаюче віддзеркалення дійсності ефективне тільки в тому випадку, якщо імовірність настання подій, викликаних тим або іншим управлінським рішенням, прийнятим в сьогоденні, достатньо велика. Із збільшенням горизонту прогнозування відбувається розширення діапазону допустимих траєкторій економічного розвитку внаслідок кумулятивного нарощування змін найважливіших параметрів, що характеризують соціально-економічну динаміку.

Часовий горизонт прогнозу, в свою чергу, залежить від швидкості зміни об'єкту прогнозування, від властивих йому циклів розвитку, головних тенденцій його розвитку, що визначають стан або поведінку об'єкту прогнозування.

Методологічними передумовами прогнозування соціально-економічного розвитку регіону виступають наступні положення: [5]

– регіон є цілісною підсистемою загальної системи суспільного виробництва, що виконує певну народногосподарську функцію за допомогою виробництва деякої кількості продуктів або послуг, які є предметом його спеціалізації;

– погіршення показників економічної діяльності регіону здатне викликати негативні зміни у функціонуванні всієї системи суспільного виробництва або соціально-економічної системи суспільства;

– необхідний рівень результатів функціонування регіональної економічної системи до заданого моменту часу не може бути забезпечений при інерційних тенденціях регіонального розвитку, що склалися на даний час;

– перетворення режиму функціонування регіональної економічної системи в рамках існуючої системи територіального управління і при даних ресурсах в заданий термін неможливо.

Серед особливостей прогнозування показників розвитку регіону на сучасному етапі, на наш погляд, основними є наступні:

1) Сучасний стан вітчизняної економіки характеризують ознаки затяжної економічної кризи, які поєднують у собі як закономірні, первинного походження кризові явища: падіння обсягів виробництва, деградація господарської структури, втрата ринків збуту здебільшого обробної промисловості і відповідно звуження ринку продукції високотехнічних виробництв, так і наслідкові кризові явища похідного характеру, зокрема: фінансова нестабільність, недостатня активність інвестиційних процесів, скорочення податкової бази, нарощування внутрішнього та зовнішнього державного боргу тощо [6].

2) Вітчизняна система статистичного забезпечення державної регіональної політики потребує докорінної перебудови. На даний час має місце надзвичайно низький статистичний супровід регіонального розвитку і практично відсутню загальноохоплюючу статистичну інформацію на субрегіональному рівні. Таким чином, потребує активної розбудови система державної статистики відповідно до положень нормативних документів Євросоюзу щодо статистичного обліку, застосування уніфікованої статистичної методології [2].

3) Регіон є соціальною системою, тому в ньому домінують як природні, так і психологічні чинники, врахування яких на даний час набуває особливого значення. Отже, при прийнятті рішень необхідно враховувати довгострокові інтереси суспільства. Рівень розвитку регіону в першу чергу покликаний забезпечити відповідні умови відтворення людського життя.

4) На сьогоднішній день зберігаються суттєва регіональна диференціація між регіонами в структурі виробництва валової доданої вартості та диференціація за результатами діяльності промисловості. На диференціацію економічного розвитку вплинули кардинальні зміни, що відбулися у структурі власності на регіональному рівні внаслідок запровадження нових форм господарювання. В результаті приватизаційних процесів суттєво зменшилася частка державного сектору економіки. Практично втрачений безпосередній адміністративний вплив органів місцевої влади на суб'єкти господарювання; зникли важелі прямого втручання влади в їх діяльність.

5) Місцеві органи влади ще не мають повноцінної законодавчої основи для виконання нових повноважень, делегованих від центральних органів виконавчої влади. Це призводить до повільного реформування системи місцевого самоуправління в процесі здійснення адміністративної реформи на регіональному та місцевому рівнях, та є однією з причин недостатніх темпів здійснення економічних та соціальних перетворень. Крім того, відсутнє чітке розмежування сфер повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоуправління різних рівнів відносно регіонального та місцевого розвитку.

6) Для здійснення політики розвитку регіональні та місцеві органи повинні мати відповідні економічні та фінансові важелі. Низька інституційна можливість та недостатня фінансова забезпеченість місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відносно рішення проблем розвитку регіонів в умовах обмеженості державних ресурсів призводить до зниження економічної активності та поглиблення диференціації територіального розвитку, посилення диспропорцій, загострення соціальних проблем, погіршення життєвого рівня населення.

7) Одним з ключових питань можливості органів місцевого самоуправління вирішувати соціальні та економічні проблеми є завершення формування матеріальної та фінансової бази розвитку територій.

8) Регіони України мають істотні відмінності в передумовах запровадження інноваційних моделей розвитку.

9) Регіон є динамічною системою. Однак зміна економічних показників в регіонах не сформувала стійких тенденцій, іноді їхні значення за два роки поспіль є діаметрально протилежними. Це свідчить про слабкість економічної бази більшості регіонів, недостатність їхнього потенціалу розвитку, негативною характеристикою регіонального розвитку залишається низький рівень економічного обміну між регіонами,

не відбувається призупинення поглиблення регіональних соціально-економічних диспропорцій.

10) Короткі ряди динаміки досліджуваних соціально-економічних показників не забезпечують надійних висновків щодо статистичних критеріїв у процесі вибору найкращої моделі.

Отже, проблема прогнозування сучасного регіонального розвитку є актуальною з точки зору розробки регіональних програм розвитку, визначених на законодавчому рівні, а також шляхів їх практичної реалізації. Прогнозування економічного і соціального розвитку дає можливість передбачити основні напрямки і параметри розвитку районів, територіальних громад та окремих адміністративно-територіальних одиниць на тривалій період. Результати прогнозування можуть слугувати вихідною базою для обґрунтування конкретних місцевих цільових програм, розроблення містобудівної документації та інвестиційних проектів, прийняття інших управлінських рішень стосовно розвитку самоврядних територій.

Побудова багатопланової оцінки регіональних соціально-економічних рішень повинна припускати можливість і необхідність їх оцінки з позиції узгодженості інтересів всіх учасників процесу ухвалення і реалізації рішень, впливу цих рішень на соціально-економічну і екологічну ситуацію в регіоні. Забезпечити на практиці таку узгодженість може з одного боку система інституційних перетворень економіки і розширення самоврядування, а з іншого – система моделей, що відтворює функціонування регіональної соціально-економічної системи як в часі, так і в просторі.

Література

1. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / Долішній М.І. – К. : Наукова думка, 2006. – 512 с.
2. Політика регіонального розвитку в Україні: особливості та пріоритети: [аналітична доповідь] / [за ред. З. Варналія]. – К., 2005. – 62 с.
3. Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України. [Електронний ресурс]. : розпорядження: [прийнято Кабінетом Міністрів України 4 жовтня 2006 року № 504-р. – Електронна база даних Верховної Ради України «Законодавство України». – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
4. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України :закон України: [прийнято 23.02.2000 №1602-III // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 25. – С. 195.
5. Пузиків О.С. Курс лекцій по социально-экономическому прогнозированию [Електронний ресурс]. / Пузиків О.С. – Режим доступу : <http://inpos.com.ua/45>.
6. Долішній М.І. Регіональні проблеми соціально-економічного розвитку України. [Електронний ресурс]. / Долішній М.І. – Режим доступу : http://www.niur.gov.ua/ukr/econom/krugly_stil'99/dolishny.html.

Надійшла 29.11.2009

УДК 658.53

Н. А. АГАРКОВА

Хмельницький національний університет

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Проаналізовано значення інтенсифікації виробництва для розвитку економіки, досліджено сутність поняття інтенсифікація, трансформацію цієї категорії. Наведено аргументи необхідності врахування різних підходів і чіткого розуміння, що конкретно мається на увазі під термінами «інтенсифікація», «інтенсифікація виробництва», в чому її характерні риси цього процесу та особливості.

The analysis value of an intensification is made for economy development, is investigated essence of concept an intensification, transformation of this category. The arguments necessity of the account of different approaches and accurate understanding which concretely is under the terms an "intensification", "manufacture intensification", in what it the personal touches of this process and features.

Ключові слова: інтенсифікація виробництва, продуктивність праці, економічне зростання.

Постановка проблеми. У ринкових умовах питання, які стосуються ефективного механізму інтенсифікації виробництва, на нашу думку, набувають особливого значення. Так як сучасний стан економіки нашої держави потребує інтенсифікації діяльності, за допомогою якого відбулося б не лише економічне зростання, але й фундаментальне оновлення економіки, зміни якості її науково-технологічного рівня.

Все це зумовлює потребу в розумінні сутності інтенсифікації виробництва та необхідності подальшого розвитку теоретичних і методологічних основ фундаментальних категорій, пов'язаних з інтенсифікацією. Вітчизняні та зарубіжні вчені, практичні працівники, при формулюванні власних точок зору з цих питань, як правило, застосовують невпорядкований поняттєвий апарат. Більшість понять, пов'язаних з інтенсифікацією виробництва, формулюються недостатньо чітко, мають багатозначний сенс.